

UDK 821.163.41.09-3 Andrić I.

Маја. М. Савић

majasavic56@gmail.com

(Филозофски факултет, Нови Сад – Српска књижевност и језик, докторанд)

СИМБОЛИКА МОСТА У РОМАНУ *НА ДРИНИ ЋУПРИЈА*: КОРЕЛАЦИЈСКО ОСВЕТЉАВАЊЕ ПРИПОВЕТКЕ *МОСТ НА ЖЕПИ* И РОМАНА *НА ДРИНИ ЋУПРИЈА* ИВЕ АНДРИЋА

Сажетак: Корелацијским осветљавањем приповетке *Мост на Жепи* и романа *На Дрини ћуприја* указује се на кључна семантичка тежишта реализације симболике моста. Тумачи се значај и симболичка вредност моста, указује на концизност његовог описа и описа његове градње у приповеци, а потом и на проширивање и обogaћивање његовог смисла у роману. Применом методичких поступака у корелацијској анализи показује се на који начин се ова два Андрићева дела отварају једно према другом.

Кључне речи: мост, симболизам, митологија, архетип, духовност.

Како се према програму за трећи разред средњих школа најпре обрађује Андрићева приповетка *Мост на Жепи*, а потом роман *На Дрини ћуприја*, анализа симболике моста у приповеци биће проширена и обogaћена новим сазнањима осветљавањем нових референци из области традиционалне културе и митологије, а које симболиком моста Андрићев роман пружа. Пре него што се приступи читању романа ученицима се даје задатак да се приповетка *Мост на Жепи* пажљиво прочита. Приликом читања приповетке ученици требају да обратe пажњу на опис градње моста, опис самог моста, опис Вишеграда и Босанаца. Даје им се задатак да након читања приповетке у кратком есеју од двадесетак реченица напишу своје тумачење симболике моста, или културолошких специфичности националности Вишеграда, размишљајући у митолошком, социјалном или психолошком кључу. Есеј се тако јавља као вишеструко значајан:

- Писањем се ученици мисаоно активирају; наводе се на

самостално размишљање и проницање у смисао дела.

- Одговарањем на задатак ученици се наводе и мотивишу на истраживање митолошких, социјалних или психолошких референци у тумачењу симболике моста, односно, мотивишу се на размишљање о културолошким специфичностима националности Босне, чиме се њихово знање о традиционалној култури и књижевности обогаћује.
- Тумачењем симболике моста или културолошких специфичности националности Вишеграда, Босне, уопште, у митолошком, социјалном или психолошком кључу (већ у зависности од одабира ученика), добијају се есеји различити и по тематици и по приступу у тумачењу. На овај начин се добијају разноврсни есеји чијим се гласним читањем у одељењу ученичко знање обогаћује, а ученички видици шире. Како се ученицима нуде две теме за писање (симболика моста и културолошке специфичности националности Вишеграда) и три аспекта проучавања предмета (митолошки, социјални и психолошки), већа је вероватноћа да ће сваки ученик понаособ пронаћи домен свог интересовања. Давањем слободе у избору теме и аспекта анализирања ученици осећају поштовање и уважавање индивидуалних интересовања.
- Обогаћивањем знања ученицима ће бити олакшан приступ анализи симболике моста у Андрићевом роману.
- Ангажовањем на оваквом самосталном истраживачком раду, који би укључио и употребу помоћних средстава (речника, митолошких енциклопедија), ученици се мотивишу на пажљиво читање романа; њихова жеља за уочавањем и разумевањем значајних одредница које повезују ова два

књижевна дела већ самосталним учешћем расте.

- Појачавањем пажње и мотивисаности ученика анализа симболике моста у Андрићевом делу постаје ефикаснија, а знање које њоме ученици стичу, будући да се до њега долази и самосталним мисаоним ангажовањем, постаје дуготрајније.
- Коришћењем речника и енциклопедија ученици усвајају нове стручне термине, а писањем они вежбају лепо изражавање, смислено и стилизовано склапање реченица.

Ученицима се скреће пажња да током читања романа бележе у свесци сва своја запажања, све одреднице за које верују да су значајне за корелацијско осветљавање теме. Такође, сугерише им се да кратко писмено образложе свој одабир. Овим се уклања могућност механичког преписивања реченица из дела и потенцира мисаоно ангажовање у раду. Наставник, при томе, скреће пажњу ученицима на кључна семантичка жаришта упутствима и питањима.

Припремни задаци су следећи:

- Обратити пажњу на географски положај Вишеграда и на изглед котлине у којој је смештен.
- Обратити пажњу на опис градње моста и на утиске које Вишеграђани имају о градњи.
- Обратити пажњу на смисао Радисављевог распећа, забележити асоцијације које распеће изазива и размислити о случају Арапинове смрти.
- Размислити о значењу Капије и Средњег стуба и обратити пажњу на оне описе којима писац сугерише судбинску повезаност моста и касабалија.
- Размислити о значењу легенди које се плету око моста и у пар реченица писмено протумачити једну од њих по

одабиру.

- Обратити пажњу на опис моста и размислити какав је смисао лајтмотивског понављања истог или унеколико измењеног описа моста на крају поглавља.

Током читања романа важно је покушати одговорити на следећа питања:

- Зашто је мост атрибуиран белом бојом? Какво је значење светлости која обасјава мост и Радисављев гроб? Какве асоцијације изазивају бела боја и светлост?
- У чему је смисао жртве?
- Какав је однос различитих националности и вероисповести, Срба, Турака и Јевреја?
- Какав је смисао сцене великог поводања?
- Какав је смисао сцене сусрета законоша на мосту?
- Векови пролазе, буне и ратови се понављају, мост истрајава величанствен и непромењен. Какав је смисао његове непромењености?
- Зашто Ђаво не успева да узме живот коцкару?
- Шта за Алихоџу и сво становништво касаве значи рушење Средњег стуба?
- Шта сугерише рушење моста?

Два часа су предвиђена за тумачење романа *На Дрини ћуприја* и за корелацијско осветљавање романа и приповетке. Анализирање теме укључује и читање есеја, а на табли и у свескама се исписују запажања ученика која наставник истиче као значајна за корелацијско осветљавање теме. Ученичком мисаоном активношћу, наставниковим монолошким излагањем, као и употребом дијалогске методе долази

се до следеће анализе:

Андрић у свом роману инсистира на судбинској повезаности и древној међузависности живота касабалија и живота моста, на чега упућују многобројни описи. Издвојићемо два таква:

„(...) између живота људи у касабалији и (...) моста постоји присна, вековна веза. Њихове судбине су тако испреплетане да се одвојено не дају замислити и не могу казати. Стога је прича о постању и судбини моста у исто време и прича о животу касабалије и њених људи (...).”
(Андрић 1988а: 20)

„Касаба је живела од моста и расла из њега као из свог неуништивног корена.”
(Андрић 1988а: 10)

Наведени описи садрже наговештај искомске, древне присности и међуусловљености чије постање сеже до у симболизам митских слојева. Прецизније речено, древна присност моста и касабалија симболички је у вези са митолошком причом о постању света: пошто је Хаос савладан и напуштен чином стварања света (у роману, у симболичком смислу, градња моста понавља космогонијски акт стварања света), створен је човек. Подразумевајући древно везу између постања света и постања живота, Иво Андрић казује о вези која постоји између живота моста и живота касабалија. За разумевање симболике моста нарочито је важно да ученици примете ову зависност и да схвате да она сеже до у саму суштину митолошке приче о постању. Лексеме и лексички спојеве као што су: *присно, вековна веза, судбина, прича о постању, прича о животу* пластично сугеришу архетипску причу о постању света и живота, уметнички остварену посредством речи о мосту и Вишеграђанима. Приметивши аналошку везу успостављену на плану древности, а исказану међузависношћу судбине моста и

судбине људи, ученици ће лако закључити да становништво касабе добија карактер симболичке универзалности типова, људских особина. Тако се ученици припремају да посматрају свет романа *На Дрини ћуприја*, али и свет Андрићевог књижевног опуса, уопште, као отворен свет који остварује могућност преносивости слике индивидуалних портрета на симболички остварену општу представу о човеку и који се у обogaћивању свог смисла зраколико непрестано шири према митолошкој, што значи традицијској, културолошкој матрици.

Историјски слој романа, хроника времена, представља оквир, временску и просторну *конструкцију* коју испуњава, али и коју својим симболичким референцама надилази архетипски, митолошки слој романа, превасходно представљен речју о градњи моста и значају који он има. Но, историјски слој романа значајан је за праћење и разумевање односа различитих националности и вероисповести; његовим читањем ученици уочавају какво је и у ком интезитету је изражено описано заједништво у разликама, или које су различитости приметне међу националностима у њиховом сусрету, и бивају у прилици да размисле о међунационалним односима у стварном животу и покушају да изнађу могућност стварне и коначне помирљивости светова. Истицањем важности постизања складног, продуховљеног, суштинама и вредностима оплемењеног суживота различитих националности и вероисповести и мотивисањем на размишљање о истом, ученичка свест се отвара према мултикултуролошком дијалогу и поштовању верских, расних и других различитости, чиме се остварује васпитна функција наставе.

Читањем есеја у којима су ученици изнели своје размишљање о културолошким специфичностима националности Вишеграда већ уочена зависност између психологије човека и социјалних фактора

постаје очигледнија и обогаћена новим знањима, пошто су се детерминанте односа различитих националности и вероисповести у Андрићевом роману приметиле и појмиле. На овај начин ученици сазнавају о другој и важној особености пишчевог књижевног стваралаштва: између психологије човека, његовог дубокоинтимног рељефа духовности, и социјалног рефлекса стварности у Андрићевом књижевном опусу увек постоји неразлучива условљавајућа веза која се уметнички реализује зарад исписивања речи не само, рекли смо, о човеку Босне, већ и о човеку, његовој духовности, уопште, чиме још једанпут пишчево дело добија карактер универзалних размера. Ученицима би се могла прочитати реч неког од Андрићевих истраживача о томе, чиме би се потенцијално мотивисали на читање стручне литературе, односно на самостално истраживање Андрићевог романа и књижевног опуса, уопште.

„Андрић је и у тачној психолошкој анализи налазио одјек једне друштвене ситуације, те је стога његова друштвена анализа основа психолошких реакција његових личности (...) А та веза између људи и друштвено-историјске формације у којој живе има вишестране последице у свим областима живота: у политици (...), култури и у односима међу људима (...). И Андрић је вишеструко показао те последице, како у душама, тако и у односима међу људима” (Јерemiћ 1965: 16).

Издвојено сведочанство овакве везе у приповеци *Мост на Жени* јесте живот и судбина Јусуфа Ибрахима, док је Јусуфу у роману *На Дрини ћуприја*, у истом смислу, аналогна личност Мехмед-паше. И Јусуф и Мехмед-паша својом психологијом, мисаоно-емоционалним стањем *памте* последице деловања друштвено-политичких односа.

Осећање утамничења, некаквог горког и болног искуства, сећање на порекло, родну Босну, насилно одвођење из ње, или само размишљање о смислу живота, у везирима ствара нешто стишано, замишљено и неизрециво (Андрић 1988б: 191). То болно-горко искуство и то неизрециво у Мехмед-паши јесте она црна пруга „која с времена на време, за секунду-две пресече груди надвоје и заболи силно” (Андрић 1988а: 25). За Јусуфа оно значи страх од живота и улажење у „оно стање које је прва фаза умирања” – у стање посматрања са више интереса сенке које ствари бацају него ствари саме (Андрић 1988б: 198).

Пошто је осветљена веза између психологије јунака (човека) и социјалног рефлекса стварности, пошто је одређен митолошки кључ читању романа (као базични), ученици постају припремљени за боље и потпуније разумевање симболике моста.

Читају се одређени делови из приповетке и романа који представљају опис припремних радњи за градњу моста и који у свом семантичком слоју садрже митолошке референце, које ће у даљем тексту бити образложене. Из приповетке се издваја следећи опис:

„У Цариграду је тада живео један Италијан, неимар, који је градио неколико мостова у околини Цариграда и по њима се прочуо. (...) Неколико дана узастопце су гледали зачуђени Вишеграђани неимара како, погнут и сед, а румен и младолик у лицу, обилази велики камени мост, туцка, међу прстима мрви и на језику куша малтер из саставака (...) Затим је неколико дана одлазио у Бању, где је био мајдан седре из којег је вађен камен за вишеградски мост (...) Копали су док нису нашли широку и дубоку жилу камена, који је био једрији и белји

од оног којим је зидан вишеградски мост (...) Отпоче рад. Свет није могао да се начуди необичном послу. Није ни наличило на мост оно што се радило. Најпре побише укусо преко Жепе тешке борове греде, па између њих два реда коља, преплетоше пружећем и набише иловачом, као шанац. Тако свратише реку, и једна половина корита остаде сува. Управо кад су довршили тај рад, проломи се једног дана, негде у планини, облак, и зачас се замути и набуја Жепа. Ту исту ноћ провали већ готов насип по средини. А кад сутрадан освану дан, вода је била већ спласла, али је плетер био испроваљиван, коље почупано, греде искривљене. Међу радницима и у народу пође шапат да Жепа не да моста на се” (Андрић 1988б: 192–193).

Из романа се издваја следећи опис:

„Почело је довлачење камена из мајдана који су начети у брдима код Бање, на сат хода од касабе (...) Скела ради по вас дан (...) Газећи сјеру пролећну воду до паса, нарочити радници побијају дирече и коље и састављају плетере, набијене иловачом, који треба да раставе ток воде (...) У почетку су сви били горди на велику задужбину коју треба да подигне везир из њиховог краја (...) Лепо је то, мисле они, припадати чистој вери која царује, (...) и још лепше замишљати тврд и скупocen мост преко реке, али ово што се сада дешава не личи ни на што. Пакао се направио од њихове вароши, једно врзино коло од неразумљивих послова,

од дима, прашине, вике и метежа (...)
 На свашта личи ово само не на мост (...)
 Глас да се ћуприја неће моћи подићи
 отишао је далеко, ширили су га и Турци
 и хришћани, и све је више добивао
 облик чврстог веровања (...) А штете су
 се и даље дешавале, час мање час веће,
 и упоредо са њима ширили су се све
 упорнији гласови да виле не дају моста
 на Дрину” (Андрић 1988а: 30–39).

Ученици ће лако приметити да су издвојени описи веома слични, готово идентични, те да роман пружа много богатију, развијенију слику градње моста. Интересантно би било размислити о ометању градње. Ученици би се подсетили знања из народне књижевности о вилама бродарицама и о њиховом ометању градње тако што би се кратко продискутовало о примерима који тематизују градњу и разградњу, а које народне песме пружају. Ученици су у могућности да на примеру конкретног Андрићевог књижевног дела науче нешто више о пишчевом уметнички специфичном начину имагинирања и реинкарнирања традиционалног наслеђа. Ово је згодна прилика да им се укаже на још једну карактеристику пишчевог књижевног опуса: Андрић у својим књижевним делима учестало комуницира са традиционалним књижевним наслеђем, имагинирајући на уметнички начин његов значењски потенцијал. О томе, свакако, сведоче и легенде о узивавању невиних близанчади у градњу. Ученици би се овом приликом сетили народне песме *Зидање Скадра*. Арапин представља у роману, такође, пример невине жртве, а сцена уграђивања његовог доњег дела тела у мост наново читава митолошки значењски потенцијал грађевине. Пажња би била скренута на следеће митско-ритуалне референце, елементе описа Арапина и његове жртве:

- уграђивање жртве у темељ градње, у дно Средњег стуба,

осе пројекта

- хтонско обележје жртве симболисано црном бојом и доњим делом тела
- уграђивање само једног, доњег дела тела као аксиолошког израза нечег нижег, и доњег, а што симболише присуство представника подземне регије, хаоса (Џацић 1995).

Закључићемо, најпре, да градња вишеградског моста, али и свака градња, уопште, има симболичко митолошко значење и да она следи митолошке ритуале. Уграђивање невине жртве само је један од елемената митолошке градње. Истицањем да је уграђивање својеврсно понављање првобитног чина стварања, који је такође имао жртву, и напомињањем да је та првобитна креација означавала стварање космоса насупрот аморфности и хаосу – организовање живота (Џацић 1995: 103), ученици нешто више сазнавају о архетипској слици света и његовог постања и припремају се за тумачење симболике моста. Наведени описи припремних радњи за изградњу моста ученицима ће посведочити и додатно објаснити уметничко развијање митолошке визије постања света. Пакао који се направио приликом градње моста, сва прашина, метеж и сав хаос, управо представљају алузију на првобитни космички хаос који се напушта, према митолошком обрасцу, постањем света и живота, што би у Андрићевом делу, посредством аналогије, значило изградњом моста.

„Најпре су се указали они лукови који су најмањи, и по висини и по распону, и најближи обали, а затим су откривани један по један, док и последњи не збаци скеле са себе и не указа се цео мост са једанаест моћних лукова, савршен и чудан у својој лепоти (...)” (Андрић 1988а: 72).

То збацивање скела са себе, то симболичко напуштање Хаоса

и постање света у приповеци је сугерисано уклањањем предмета воденом бујицом:

„Мало-помало, ишчезну посве, онај круг разроване земље и разбацаних предмета који окружују сваку нову градњу; свет разнесе и вода отплави поломљено коље и парчад скела и преосталу грађу (...)” (Андрић 1988б: 199).

Градња моста, дакле, у симболичком смислу понавља космогонијски акт стварања света (Џацић 1995). Мост се зато јавља као позитивни принцип, као вредност што је, између осталог, сугерисано и неким другим траговима-импликаторима симболичких значења од којих се у референтном смислу нарочито истиче светлост. Тражи се од ученика који су писали краћи есеј на тему симболике моста, посматрајући мост у митолошком кључу, да међусобно, али и са ученицима који су писали на другу тему, разговарају и изнесу своја запажања или резултате свог мањег истраживања (које укључује употребу митолошких речника). Ученици би самостално кроз дијалог или уз помоћ наставника сазнали нешто више о архетипском значењу светлости. Светлост, такође, представља позитивни принцип, вредност и оностране суштине које се доводе у везу са мостом, а то значи и човеком, будући да између моста и човека „постоји вековна и присна судбинска веза.” За мост Андрић у свом роману бележи следеће:

„(...) Тај камен је с временом убелео загаситом белином пергаментa и сијао је у мраку као осветљен изнутра” (Андрић 1988а: 85).

Мост је на овај начин поново атрибуиран као оличење вредносног принципа, али таквог принципа који се доводи у везу са оностраном, горњом сфером, сфером добра. Сцена великог поводња нам суптилно сугерише постојаност и важност вредности

које се одржавају у овоземаљској сфери, без обзира на демонолошко деловање доњег принципа, воде. На мосту, на његовом средишњем делу, ипак, своју конкретну манифестацију добијају политички сукоби у међунационалним односима, те се на овој велелепној грађевини човек набија на колац, на њој се секу главе. Са друге стране, на мосту, такође на његовом средишњем делу, одвијају се љубавни сусрети, воде се пријатељски разговори. Амбивалентност, противуречност човекове природе која собом симболички означава архетипски сукоб добра и зла припада сфери хоризонталног, овоземаљског кретања. То кретање је сугерисано и самим обликом котлине у којој је касаба смештена, обликом амфитеатра. О противуречности човекове природе, о архетипском сукобу добра и зла, о архетипској визији света према којој горње представља позитиван, а доње негативан принцип ученици су, претпоставља се, научили изучавајући предбиблијску и библијску књижевност, али се, свакако, током саме анализе симболике моста подсећају наученог имајући прилику да поново препознају митолошке референце или увиде смисао митолошке слике градње и разградње.

Средишњи део моста, Стуб и Капија, управо представља највиши део грађевине који, у митолошком кључу читано, остварује и успоставља вертикалну осу са горњом, небеском, вредносном сфером. Средњи стуб и Капија, тако, повезују овоземаљску, људску сферу са оноземаљском и суштинама интегрисаном, те средишњи део моста израста као специфично комуникацијско поље споменутих сфера. Наставник и ученици двосмерном комуникацијом закључују да је средишњи део моста, ипак, подручје на којем доминира позитивни принцип, будући да успостављање комуникације са трансцедентним вредностима, у симболичком смислу, значи управо могућност васпостављања поремећене духовне равнотеже, победу позитивног

принципа над негативним. Ученици ће, тако, схватити да ђаво не успева да коцкару узме живот јер вредносно не дозвољава надмоћност деловања доњег принципа све док се производ космогонијског стварања, мост, не декомпонује и не разруши.

Визију могућег досезања неслућених спознајних висина, визију устоличења вредности и суштина у овоземаљском животу као апсолутних и коначних, Андрић сугерише и бројем лукова. Символика броја лукова упућује на „јединство неба и земље” (Џацић 1995: 152), а лукови сами, у симетричности и складности свог споја, као да сугеришу идеју о првобитном јединству, првобитном поретку и духовном изгледу човека. Сазнавање симболичког значења моста тако интегрише и васпитну реализацију наставе. Сцена сусрета законоша на мосту свакако је добар пример да се покаже како се човек може приближити другом човеку и са њим остварити искрен и добронамеран однос, без обзира на верску опредељеност или националну припадност. Након остварене анализе, након сазнавања митолошки референтних значења моста и природе човека, закључује се да је смисао лајтмотивског понављања и истицања сталности, постојаности и лепоте моста у функцији снажног контрастирања пролазности, опадању и смрти. Човекова тежња да превазиђе смрт, да јој се на неки начин, супростави јесте још нешто што припада универзалном и што се у књижевности, од њених почетака, тематизује. О овоме би се, такође, могло продискутовати са ученицима.

Закључује се да је приповетка *Мост на Жени* својеврстан предтекст роману на *На Дрини ћуприја*.

Часови анализе се могу заључити разговором о смислу уметничке реализације идеје о цикличном обнављању живота. У том смислу је значајан Алихоцин коментар: „Ако се овде руши, негде се гради” (Андрић 1988а: 388).

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић, Иво (1988а). *На Дрини ћуприја*. Сарајево: Свјетлост; Београд: Просвета.
- Андрић, Иво (1988б). *Жеђ*. Сарајево: Свјетлост; Београд: Просвета.
- Цацић, Петар (1992). *О Проклетој авлији*. Београд: Култура.
- Цацић, Петар (1995). *Митско у Андрићевом делу. Храстова греда у каменој катији*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Јеремић, Драган (1965). Иво Андрић. *Прсти неверног Томе*. Београд: Нолит. С: 9–77.
- Милошевић, Никола (1978). *Зиданица на песку. Књижевност и метафизика*. Београд: Слово љубве.

Маја М. Savić

THE SYMBOLISM OF BRIDGE IN THE NOVEL *NA DRINI ĆUPRIJA*: A CORRELATIONAL ANALYSIS OF THE SHORT STORY *MOST NA ŽEPI* AND THE NOVEL *NA DRINI ĆUPRIJA* WRITTEN BY IVO ANDRIĆ

Summary: A correlational analysis of the short story *Most na Žepi* and the novel *Na Drini ćuprija* casts a light on key semantic focal points of depicting the bridge symbolism. The paper deals with the interpretation of the meaning and symbolical value of the bridge, it indicates the conciseness of description of both the bridge and its development throughout the short story, and finally it puts a special emphasis on broadening and enriching the meanings that the bridge conveys in the novel. The application of methodological approaches in this correlational analysis has shown in what ways the two literary works by Andrić mirror each other.

Key words: bridge, symbolism, mythology, archetype, spirituality.